

FRIDRIH ENGELS

U ovoj godini navršava se 155 godina od rođenja i 80 godina od smrti jednog od osnivača marksizma, istaknutog rukovodioca svetskog revolucionarnog pokreta radničke klase, Marksovog klasnog saborca i prijatelja.

Za njegov život i rad možemo reći upravo one reči koje je izgovorio o svome prijatelju Marksu, u govoru na grobu koga je održao na Hajgejtskom groblju 17. marta 1883. godine: »Njegovo ime i njegovo delo živeće vekovima«.

Vreme u kome je živio imalo je svojevrstne osobenosti. Rodio se i ziveo u godinama saveza evropskih monarhija protiv progresivnih pokreta, ali i u vremenu koje je sahranjivalo preživeli feudalni poredak i stupanja kapitalizma na svetsku scenu, kao i u poslednjem stadijumu njegovog razvitka — imperijalizmu. To je vreme, pogotovo pedesete godine XIX veka, kada Evropa, kao najrazvijeniji kontinent, preživljava mnoge ratove i buržoaske revolucije, nacionalno oslobodilačke ustanke, ali i prvu u svetu proletersku revoluciju — Parisku komunu. Isto tako, to je vreme kada Evropa doživljava i burne političke i ekonomske događaje, vreme razvoja industrijske revolucije i monopolističkog kapitalizma, vreme koje je i rodilo jednu novu klasu — industrijski proletarijat koji je izrastao u jednu od dve osnovne klase buržoaskog društva.

To sve pokazuje da je Engelsov život i rad protekao u revolucionarnom vremenu od rađanja radničkog pokreta pa do vremena kada je međunarodni radnički pokret stekao veliku ulogu u svetu i kada se razvio i čvrsto zbio pod zastavom marksizma. Upravo, konstituisanje, razvitak i širenje naučnog pogleda radničke klase, organizovane u svoje proleterske partije, javilo se kao najvažnija istorijska potreba epohe, i svu svoju delatnost, svoj genij, Engels je, zajedno sa Marksom i posle njegove smrti, posvetio borbi radničke klase za realizaciju njenih istorijskih interesa.

U životu, stvaralačkom radu i revolucionarnoj delatnosti Fridriha Engelsa možemo razlikovati tri važnije etape: do poznanstva s Marksom, njihov zajednički rad i život, kao i rad posle Marksove smrti.

U prvoj Engels stasava kao politički mislilac i borac, podrobnije se upoznaje sa literaturom. To je vreme kada je Nemačka zašla u predvečerje revolucije, jer se u tim godinama nije nalazila u centru svetskog revolucionarnog pokreta, tako da su prve revolucionarne ideje, za razliku od Engleske i Francuske, u Nemačkoj klijale u literaturi i filozofiji.

Otuda Engels, najpre, izučava Hegelovu filozofiju, i prilazi mladohegelijancima, da bi se odvojio od njih i postao revolucionarni demokrat. I kao što je na Marksa upoznavanje sa francuskom revolucijom i francuskim socijalizmom odlučujuće uticalo da stane na pozicije proletarijata, tako je i za Engelsa izučavanje industrijske revolucije i radničkog pokreta u Engleskoj označilo ključni prelom od revolucionarnog demokrate ka proleterskom revolucionaru.

U svojoj četrnaestoj godini, Engels, po odluci oca, koji želi da mu sin stekne solidno obrazovanje odlazi u susedni grad da uči gimnaziju. U toj gimnaziji, jednoj od najboljih u Pruskoj, predavalo je mnogo profesora i pedagoga, koji su mladom Engelsu otkrili nov svet, svet oslobođen od hrišćanskog misticizma. Na žalost, iako je bio jedan od najboljih đaka u gimnaziji, poro-

dične prilike primorale su ga da, ne završivši gimnaziju, ode 1838. godine u Bremen i da se zaposli u velikoj trgovačkoj kući kako bi izučio komercijalu. Tamo ostaje do kraja marta 1841. godine, kada se vraća u rodno mesto u kome ostaje sve do odlaska na odsluženje vojne obaveze.

Novi posao nije mu smetao da se i dalje intenzivno zanima za literaturu i da, zahvaljujući tome, pronikne i u probleme ideološke i političke borbe. Štaviše, svojim tekstovima, koje potpisuje sa Fridrih Osvald, krajem 1839. godine, se aktivno uključuje u ideološku borbu. Tu borbu će nastaviti i kasnije, u Berlinu, gde krajem septembra 1841. godine odlazi na odsluženje vojnog roka.

U to vreme Berlinski univerzitet je »arena duhovne borbe«, jer njegovom profesorskom sastavu pripadaju pristalice gotovo svih ideoloških strujanja. Isto tako, iako je u to vreme proteklo skoro deset godina od Hegelove smrti, njegovo filozofsko učenje još uvek dominira na univerzitetu i nalazi se u centru polemika, pogotovu kritičkih napada filozofa Viljema fon Šelinga, koji je, po nalogu pruske reakcije, započeo borbu protiv Hegelove filozofije.

Engels se aktivno uključuje u ove rasprave i postaje principijelni protivnik filozofskih ideja Šelinga. Iako je u to vreme samo 21. godinu star, publikuje rad, u kome se suprodstavlja Šelingu.

Po dolasku u Berlin Engels je uspostavio kontakt sa mladohegelijancima, intenzivno izučavao filozofiju, pogotovu radove Hegela, slušao predavanja iz oblasti filozofije, a posebno izučavao materijalističku filozofiju francuskih filozofa XVIII veka. Iako je saradivao sa mladohegelijancima i bio povezan sa njihovom borbom, odbacio je njihov subjektivizam i već sredinom 1842. godine učinio prvi korak u novom pravcu, pod uticajem Foerbahovog materijalizma i ateističkog i humanističkog razmatranja prirode i čoveka. Foerbahovo odbacivanje religije i Hegelovog idealizma snažno je uticalo i na Engelsono shvatanje, tako da je konačno prešao na pozicije materijalizma.

Po odsluženju vojnog roka, Engels je u oktobru 1842. godine, napuštajući Berlin i odlazeći u Bremen, svratio u Keln da poseti Karla Marksa i redakciju Rajnskih novina, da bi već krajem novembra 1842. godine otišao u Mančester, da radi u fabrici svoga oca. Po odlasku u Mančester, ponovno svraća u Keln na razgovor sa Marksom, te se rastaju kao drugovi i saradnici, jer je Engels postao dopisnik iz Engleske za Marksove Rajnske novine.

Kako je Mančester u to vreme centar engleskog radničkog pokreta, Engels na licu mesta upoznaje sjaj i bedu kapitalističkog društva, život radnika i njihove probleme, bezobzirnu eksploataciju proletarijata i njegovo nemirenje sa svojim položajem, do koga dolazi usled još uvek živog revolucionarnog zanosa čartističkog pokreta.

U to vreme razvijaju se i mnoge druge, po pravilu utopističko-komunističke, teorije i treba reći da Engels nije organizovano pristupio ni čartističkom pokretu, niti je uvažavao utopističko-komunističke teorije (pogotovu Vajtingove), jer su ga životno iskustvo i događaji vodili drugim zaključcima i novim uverenjima.

Po dolasku u Mančester Engels upoznaje radnicu Meri, devojku vesele naravi, jednostavnu i sa razvijenim klasnim osećanjem, koja mu je postala životna saputnica.

Engels sve više i dublje upoznaje probleme proletarijata, izučava dela i ideje velikih francuskih socijal-utopista, ekonomskih osnove kapitalističkog društva, da bi, zahvaljujući svom dubokom poznavanju filozofije, posebno Hegelove, sve više stvarao celinu svog pogleda na svet o neophodnosti stvaranja jednog novog socijalističkog društva. Tako je već krajem 1843. godine pristupio izučavanju ekonomske strukture buržoaskog društva sa socijalističkog aspekta, objavio nekoliko studija i rasprava (najvažniju je objavio 1844. godine pod naslovom: *Skica za kritiku političke ekonomije*), u kojima objašnjava suštinu kapitalističke ekonomije, kritikuje položaj radničke klase u kapitalizmu, govori o njenoj istorijskoj ulozi, o materijalističkom shvatanju istorije.

Na taj način prevladava idealistički utopističke predstave o kapitalističkom društvu i o položaju radničke klase, u tesnoj vezi sa daljim naučnim objašnjenjem socijalizma, što je dobilo svoju celinu u zajedničkom radu Marksa i Engelsa *Nemačka ideologija*, koji je završen 1846. godine. Već s jeseni 1843. godine Engels je započeo opširno izučavanje kapitalističkog načina proizvodnje i život i borbu radničke klase ne samo u Mančesteru već i u drugim industrijskim gradovima Engleske, što je sve objavio u knjizi *Položaj radničke klase u Engleskoj* 1845. godine. Posle dve godine izučavanja uslova i borbe engleske radničke klase on se formira u prekaljenog proleterskog revolucionara, čije misli i dela dobiju nove tokove, pogotovu u saznanju da je za oslobođenje proletarijata neophodno formiranje partije koja će svojom idejno-političkom borbom i podizanjem ideološke svesti radničke klase, kao njena avangarda, u mnogome doprineti borbi proletarijata.

Druga etapa u životu i radu Engelsa vezana je za poznanstvo sa Marksom, za njihov zajednički rad do Marksove smrti. Razlikujemo nekoliko važnijih perioda.

Prvi je vezan za njihovo poznanstvo i zblizavanje, ne samo kao ljudi — jer će se začeti jedno trajno i nerazrušivo toplo i ljudsko prijateljstvo, već i kao naučnika i revolucionara — jer ih je udružila zajednička stvar: opšti pogledi na razvoj društva, borba radničke klase i jedinstvo akcije. Iako je Engels često o sebi govorio da »svira samo drugu violinu«, treba reći da je imao

istaknuto mesto u istoriji međunarodnog radničkog pokreta i neprocenjivu ulogu u konstituisanju i razvitku marksizma.

Od 1844. do 1848. godine Marks i Engels, zajednički razrađuju osnove naučnog pogleda radničke klase i stvaraju prvu internacionalnu radničku partiju s marksističkim programom. U to vreme u Parizu i Briselu oni završavaju svoja tri veoma značajna rada: *Svetu porodicu* ili *Kritiku kritičke kritike* u kojoj su udareni, kako kaže Lenjin, temelji revolucionarno-materijalističkog socijalizma; *Nemačku ideologiju*, u kojoj su na osnovu svojih filozofskih učenja izložili osnove naučnog komunizma, objasnili istorijsku ulogu radničke klase, dijalektičko-materijalističko razumevanje istorije, opšte zakonitosti razvitka ljudskog društva, itd.; *Manifest komunističke partije*, u kome su jezgrovito izložili zadatke revolucionarnog radničkog pokreta i uslove u kojima se pokret razvija i bori.

Revolucija od 1848. godine dovodi i Engelsa i Marksa u njihovu domovinu, u kojoj su do poslednjeg časa branili interese naroda i slobodu od reakcionarnih snaga. Engels učestvuje u revoluciji i rečju i delom, kao novinar Marksovih *Novih Rajnskih novina* i s oružjem boreći se za jedinstvo Nemačke. Kako je pobedila reakcija, obojica emigriraju u London.

U godinama reakcije (od 1850—1857) iako dosta radi Engels je, kako sam kaže, u »proklesnoj komercijali«, u tesnom je kontaktu sa Marksom. Oni proučavaju iskustva revolucije razvijaju marksistički pogled na svet i učestvuju u reorganizaciji rada komunista. Engels je, po dolasku u London, postao službenik, a zatim ortak, one iste trgovačke kuće u kojoj je radio četrdesetih godina. Sve do 1870. godine živeo je u Mančesteru, a Marks u Londonu, što im nije smetalo da održavaju vrlo prisne kontakte, čak svakodnevnne, da bi se i Engels 1870. godine preselio u London.

U ovom periodu Engels je razrađivao dijalektiku i sa dijalektičko-materijalističkih pozicija razne probleme prirodnih nauka, ekonomije, vojne taktike i strategije. Isto tako, on učestvuje u stvaranju međunarodnog udruženja radnika, sa Marksom piše osnovna pitanja programa sa pozicija marksizma itd. Posle neuspeha Pariske komune 1871. godine i Prve internacionale (1864—1876), oni izučavaju iskustva prve proleterske revolucije, razvijaju dijalektičko-materijalističke metode, da bi posle Marksove smrti i dalje Engels radio sam na sjedinjavanju marksizma sa radničkim pokretom u celom svetu, na stvaranju radničkih partija.

Pored zajedničkih studija sa Marksom, Engels piše i samostalna dela, među kojima su najvažnija *O stambenom pitanju* (1872), razrađuje koncepciju svog opsežnog rada *Dijalektika prirode*, na kome je radio s prekidima od 1873. do 1883. godine; od 1876. sve do juna 1878. radi na knjizi *Anti-During* (najpre kao serije članaka, a zatim izlazi i posebna knjiga); u Parizu 1880. objavljuje *Razvoj socijalizma od istorije do nauke*, kao i druga dela.

Treća etapa Engelsonog stvaralaštva nastavlja se posle smrti Marksa (1883. godine). U njoj preuzima svu odgovornost za dalji razvoj i širenje marksizma, rukovodi rastućim međunarodnim radničkim pokretom, razvija ideje Marksa kao i marksizma: obrađuje ga, tumači, brani od napada i skretanja svake vrste.

Isto tako, pred njim je stajalo nekoliko značajnih poslova. Uložio je sve svoje snage i sposobnosti da dovrši i pripremi Marksove rukopise za štampu, pogotovu II i III tom *Kapitala*. Usredsređuje svoju pažnju na razradu novih teorijskih i programskih zadataka revolucionarnog pokreta, da bi od devedesetih godina razrađivao taktiku sjedinjavanja marksizma sa radničkim pokretom (u razradi Erfurtskog programa) i proleterske partije. Celo vreme pomaže revolucionarne snage Francuske, Engleske, Italije, Amerike, Austrije, revolucionane pokrete u Rusiji. Zahvaljujući njegovoj energiji i učešću u organizaciji Druge internacionale (1889) kojoj je bio duša, među radničkim socijal-demokratskim partijama marksizam je postao dominirajući pogled na svet proletarijata. U ovom periodu napisao je i dosta knjiga: *Seljačko pitanje u Francuskoj i Nemačkoj*; *Poreklo porodice, privatne svojine i države*; *Ludvig Foerbah i kraj klasične nemačke filozofije*; *Uloga sile u istoriji*; *Kritika nacrtu Erfurtskog programa* i pripremio ponovna izdanja mnogih svojih i Marksovih dela.

Iako je imao nameru da napiše još nekoliko studija, pogotovu biografiju Marksa, u poslednjim godinama života, polako ali neumitno, nagrizala ga je opaka bolest, od koje je i umro 5. avgusta 1895. godine. Tog dana u 22 časa i 30 minuta prestalo je da kuca srce velikog čoveka i borca, te je tako međunarodni radnički pokret izgubio još jednog veličanstvenog borca i mislioca. Zauvek je otišao general, kako su ga iz milošte zvali njegovi klasni drugovi, prijatelji i saborci. Po njegovoj sopstvenoj želji, telo mu je kremirano i prah spušten u more.

Ovih nekoliko rečenica o životu, radu i revolucionarnoj delatnosti Fridriha Engelsa pokazuju da je njegovo delo nerazdvojno povezano sa delom Karla Marksa. Iako su svoja istraživanja započeli nezavisno jedan od drugoga, stigli su do istog puta i jednakih shvatanja, da bi, u zajedničkom radu i borbi, izvršili revolucionarni prevrat u nauci otkrivši osnovne zakone razvitka ljudskog društva, prirode i mišljenja, kao i istorijsku misiju radničke klase. Fridrih Engels, kao istomišljenik, saradnik i prijatelj Karla Marksa, dao je ogroman doprinos teoriji i praksi naučnog komunizma, obogatio je važnim i novim otkrićima u oblasti filozofije, političke ekonomije, teorije klasne borbe i socijalizma. Posebna mu je zasluga u oblasti filozofije, prirodnih nauka, razvitku i primeni istorijskog materijalizma, kao i razradi vojne teorije proletarijata.